

PARK GARANJIN U TROGIRU – NAJSTARIJI BOTANIČKI VRT U HRVATSKOJ

GARANJIN PARK IN TROGIR – THE OLDEST BOTANICAL GARDEN IN CROATIA

Dražen GRGUREVIĆ*

SAŽETAK: Garanjinov park je najvrijednije krajobrazno ostvarenje u Dalmaciji u XIX stoljeću. Nastao je početkom devetnaestog stoljeća, a već 1802. godine u njemu se obavljaju pokusi s biljem. Zato ga s pravom možemo smatrati prvim botaničkim vrtom u Hrvatskoj.

S vremenom su pokusi s biljem napušteni. U park se dovoze rimske kameni spomenici iz obližnje Salone, oblikuju se umjetni brežuljci i on postaje prvi park u engleskom vrtnom izrazu na ovom području. Kao botanički vrt značajan je, jer se u njemu obavljaju pokusi s biljem koje se do tada nije uzbajalo u Dalmaciji. Time se nastojala unaprijediti zapanjena dalmatinska poljoprivreda. Zbog njegove čuvenosti, posjećuju ga mnogi uglednici.

Danas je park potpuno zapanjen i devastiran. Biljke su uglavnom stradale. Od 359 vrsta, ostalo ih je svega petmajestak. Graditeljski objekti su porušeni ili u boljem slučaju devastirani. On traži obnovu koja će biti složena i teška. Zašto je zapanjen?

Odgovor trebamo tražiti u nama, jer perivoje i parkove mi ne smatramo stvaralaštvo, vrlo složenim i osmišljenim proizvodom ljudskog umijeća i kulture u suradnji s prirodom i dugotrajnim znalačkim njegovanjem, već improvizacijom i dodatkom graditeljstvu.

Prve podatke o ovom vrtu nalazimo u pismu oko 1790. god., kojim se Ivan Luca Garagnin obratio Giovaniiju Arduinu nadintendantu za agrikulturu (1).

Obitelj Garagnin potječe iz Venecije. Rodoslovno stablo im vuče korijen od 12. stoljeća (2). Proizvodili su fine tkanine.

U Trogir dolaze u prvoj polovici 17. stoljeća, gdje se bave bankarstvom i trgovinom. Pomagali su i razvoju industrije u Splitu i Sinju. Imali su velike posjede u zemljama i kućama na području srednje Dalmacije (3).

Od članova obitelji ističe se Ivan Luca Garagnin, rapski biskup i splitski nadbiskup, osnivač čuvene trogirske knjižnice Garagnin – Fanfognia, u svoje vrijeme jedne od najbogatijih knjigama na Balkanu.

S njom su se oduševljavali posjetitelji, ponajprije hrvatski i drugi povjesničari, a poslužila je i Farlatiju kod pisanja monumentalnog djela *Illyricum sacrum* (4).

Biblioteka je većim dijelom i danas sačuvana. Za nas je značajna jer obiluje i različitim knjigama s područja šumarstva, poljoprivrede i parkogradnje.

Drugi istaknuti Garagnin je biskup nečak Dominik, koji je za vrijeme francuske okupacije bio guverner Dubrovnika i Boke Kotorske.

Ivan Luca Garagnin – biskup imenjak, brat Dominikov najzaslužniji je za botanički vrt i park.

Političko ekonomski znanosti završio je u Veneciji. Bio je frankofil i mason.

Svestran po interesu za prirodne znanosti, najviše se posvetio poljoprivredi, ponajprije zbog velikog zemljишnog posjeda koji je bio u vlasnosti obitelji, a trebalo ga je racionalno koristiti.

Zbog poznavanja starina godine 1805. imenovan je za prvog konzervatora za Dalmaciju, ali ovaj posao je kratko trajao. Od Solinjana je otkupljivao razne rimske spomenike iz Salone, koje je kasnije postavio u park.

Godine 1807. je središnji inspektor za šume i rude, a prije toga godine 1806. član je Centralne komisije za

* Dražen Grgurević, dipl. ing. polj., Split, Rooseveltova 29

poljoprivrednu u Zadru, koja se održala sve do 1835. godine te Centralne komisije u Zadru za vode i ceste.

Napisao je više zapaženih članaka i knjiga. Zato je bio član više akademija u Dalmaciji, Sloveniji i Italiji.

Akademije u Dalmaciji bavile su se unapređenjem jako zapuštene dalmatinske poljoprivrede. Taj pokret koji je u naše krajeve došao iz Europe, nastojao je vratiti vrijednost poljoprivredi u odnosu na tada precijenjenu industriju je fiziokratski pokret, a njegovi članovi su fiziokrati.

I. L. Garagnin je suosnivač trogirsko – kaštelanske akademije u Kaštel Lukšiću, počasni član splitske akademije (Ekonomsko društvo za poljoprivrednu, ribarstvo, zanatstvo i trgovinu, počasni član akademije u Zadru, član Agronomskog društva u Ljubljani, počasni član akademije u Udinama, Coneglianu, Bergamu, Veroni, u Trevisu ("Accademia di agricultura"), u Miljanu i Firenzi. Te zasluge stekao je svojim radom. Poznato je da je napisao rukopis "O maslini i proizvodnji ulja". Izumio je mlinove za mljeti masline pomoću konja.

Nabavio je i najnovije strojeve za proizvodnju ulja, prvi doveo merino ovce u Dalmaciju. Dopisivao se s brojnim uglednim stručnjacima svoga vremena, primjerice poznatim geologom J. Arduinom, čuvenim venecijanskim arhitektom Giannantoniom Selvom iz Venecije koji je projektant objekata u botaničkom vrtu.

Pisao je razne članke i knjige. U Miljanu je izšla njegova knjižica pod naslovom "Delle Scole agrarie". Najznačajnije mu je djelo "Ekonomski politička razmišljanja o Dalmaciji" ("Riflessioni economico politiche sopra la Dalmazia") (5).

Ivan Luka Gragnin, možemo slobodno reći, posvetio je život poljoprivredi i hortikulturi. Dirnut slabom ishranom i bijedom stanovništva, nastojao je pomoći našem seljaku u razvoju poljoprivrede.

Tako u jednom pismu piše: "Naša braća napuštaju u velikom mnoštvu domovinu radi krute potrebe opstanaka. Naše suze prate one koji se kreću u austrijske zemlje. Mi gubimo nadu da ćemo ih ponovno vidjeti" (6).

Još puno toga bi se moglo napisati o njegovom interesu i radu na poljoprivredi, međutim to je van naše teme, a osim toga dijelom je obradeno u radovima koje ovdje navodimo ...

O interesu za poljoprivrednu svjedoči i knjižnica u kojoj se nalaze knjige iz gotovo svih grana poljoprivrede, uključujući i uzgoj svilene bube, koji je sada u ovim krajevima napušten.

Navest ćemo samo neke naslove vezano za vrtlarstvo i parkogradnju i perivoje:

- I giardini, Giornale d' orticoltura, Milano 1854., V.1-10 br. 4328, XXVII; 1
- Grace, de l giardinere portabile, che conitene tutto coa che spetta alla colture di tute le piante da mines-

tra, degli alberi frutiferi ... 1777. (Kopirao za upotrebu Dominik Garagnin), br. 4405, XXVI C 1

- Hircshfeld, C.C.L. Theoria de l' art des jardinis, T. 1–5, br. 4234, XXV e 13. Izdano 1779 – 1785 – 5 djelova.
- JARDINER – Le bon jardinier, L' annee' 187., br. 4315, XXVII g 10 Paris, (Librairie agricoll, god. 1870).
- Mabil Luigi – Theoria dell' arte de giardini br. 4127, XXV b 20 (s posvetom autora) Bossano 1801. godine.
- Mandriola Agostino, Manuale de' giardiniare divise in tre libri Venezia, G. De. Paoli 1713. godine br. 2765, I f 18.
- Roda fratelli, Fratelli Roda, Giardinaggio ornamentale. Tonno a Roma, 1880. godine br. 274, VII a 23.
- Roda Marcelino a Giuseppe. Manuale del giardinare fioricoltore a decoratore di giardini. Torino 1881. br. 3044, XIV, b 13.
- Roda Giardinaggio ulite, Torino e Roma 1886, br. 764, XXIX b 25/5.
- Affaitati Casimiro, 'L' ortolano in villa e L' accurato giardiniere in cita Bosaano 1789. godine br. 470, 2772 VIII d 3 a.
- 'Art Former, L' art de fomer les jardins modernes on, L' art des jardin anglais. A Paris, 1771. godine br. 4188, XXV b 22.

Pisao je o hortikulturi. S. Piplović navodi da postoje podaci o raspravi koju je napisao pod naslovom "O umjetnosti korisnog uljepšavanja polja". Ovaj rukopis nije pronađen, kao ni korespondencija sa P. Stellom iz Udina u kojoj je obrađivao sličnu problematiku.

Dakle, nakon kupovine zemljišta u Trogiru, vjerojatno inspiriran unapređenjem zemljoradnje, a pod utjecajem Francuske revolucije (jer su Garanjini frankofili) počinje realizirati botanički vrt. To je bilo poslije 1797. godine, kada se smirilo stanje u Dalmaciji. Nakon boravka u Veneciji i Miljanu vraća se u Trogir.

Kako iz 1802. godine postoje Zabilješke o stamblašicama, cvijeću i mirisnim travama posijanim u vrtu ovu godinu možemo smatrati početkom rada Botaničkog vrta.

Dakle, u to vrijeme nastaju začeci pokusnog botaničkog vrta s perivojem i vinogradom. Postoje dva nacrtta vrta za koje ne znamo ni autora ni vrijeme nastanka.

Nalazi se u Muzeju grada Trogira, Arhiv Garagnin Fanfogna pod inv. Broj 399 (u tekstu oznaka II) i 399a/144 (u tekstu oznaka I).

Nacrti se razlikuju od sadašnjeg stanja, nemaju godinu izrade.

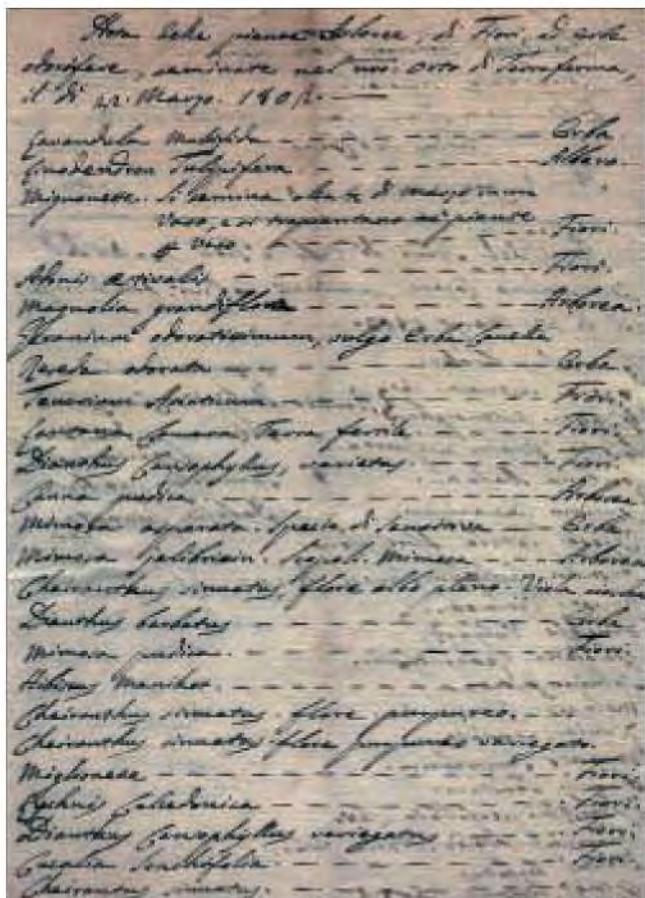
Njihovom uporedbom s današnjim stanjem možemo doći do određenih zaključaka.

O samom vrtu, što je nesumnjivo bio u početku, ne možemo govoriti o projektima, već o nacrtima ili skicama uređenja zemljišta, s prikazom puteva, ploha i raznih objekata. Nacrti nemaju nikakvih kota, već samo mjerila u starim mjerama (Pertiche padovana).

Nacrt koji je po mojoj ocjeni stariji znatno je oskudniji. Bilježit ćemo ga radi jasnoće s I, inv. broj 399/144. Nema ucrtanog ni vingrada, ni vrtlarovе kućice, odnosno ovaj prostor je prazan, pa možda nije bio ni otkupljen. Nacrt I nema nikakvog tumača. Konjušnica postoji u oba nacrta, ali je u ovom dru-

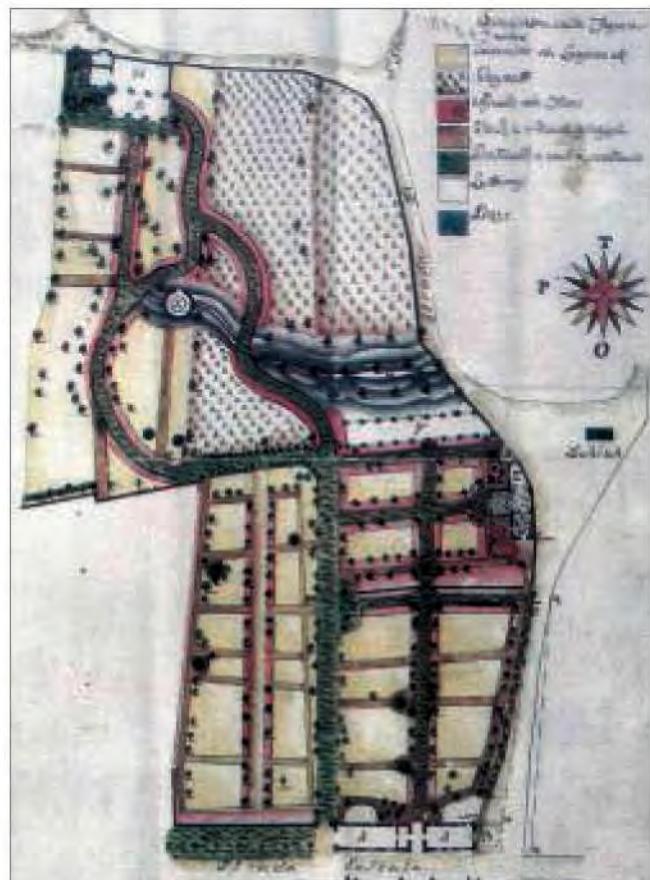
Slika 1. Garanjinov park u Trogiru

Slika 2. Zabilješke o pokusima s biljkama

gom (oznaka II) predviđeno proširenje na stranu ulice što odgovara današnjem stanju.

To je još jedan dokaz da je nacrt II novijeg datuma, što ćemo kasnije utvrditi i po drugim elementima perivoja. Ovdje ne postoji vrtlarova kućica za razliku od nacrta II inv. broj 399, a to nam je važan podatak za približnu determinaciju njegovog nastanka, jer u jednom pismu – promemoriji iz 1789. godine Graragin piše:

Slika 3. Crtež parka

“Stigavši u Veneciju otići gospodinu Selvi i predati mu moje pismo priopćiti mu moju žurbu u vezi s kućicom za vrtlara (7).” To nas upućuje na raniji nastanak obaju “projekata”, vjerojatno oko 1790. godine, ali svakako krajem 18. stoljeća. O arhitektu Giannantoniu Selvi kao mogućem projektantu, reći ćemo u daljnjem tekstu.

U nacrtu I i II, kao i u stvarnosti (sada ruševina) pod oznakom E – je Casino con padiglione de verdura – kućica s paviljonom od zelenila (pruća), ali i neznatnim razlikama u nacrtima. Do nje je objekat različit u projektima, označen sa F – *Luco destinato per Cedraja*” koji je kasnije korišten kao oranžerija (staklenik).

U cjelini južni dio parka sličan je u oba nacrta, s jednim bitnim izuzetkom koji potvrđuje naše stavove, a i ukazuje na poglede autora. Naime, u nacrtu I gornjom trećinom postoji jezerce iz koga protiče potočić koji nestaje u zapadnom putu.

Čista utopija u ovom klimatu. No listajući Garanjinovu arhivu u Muzeju grada Trogira pod brojem 399a/76 postoji koloriran crtež parka s tekstom na francuskom, koji u prijevodu znači “Park i vrt iz okoline Pariza”. Na ovom crtežu se vidi jezerce i potočić gotovo sličan nacrtu I. Okolo su livade i jelova šuma (četinjače). Očito da je ovaj crtež utjecao na autora našeg nacrta I.

U stvarnosti postoji 6 bunara, a u nacrtu II 7, dok ih u nacrtu I nema. I to nam ukazuje da je nacrt II novijeg datuma. Bunari su se koristili za zalijevanje, a i raspoređeni su tako da se bez većeg truda može zalijevati cijela površina. Potreba za zalijevanjem nam ukazuje i na neka svojstva uzgojnih i pokusnih kultura. Očito je da one

nisu tradicionalne u Dalmaciji kao: vinova loza, maslina, smokva, “bajam”, jer se ove praktički ne zalijevaju.

Znači ovdje u nacrtu II predviđene su površine za uresno bilje (u globalu vidi nacrt II) i pokuse s biljem, na što nam ukazuju brojne zabilješke iz DAS-a (Državni arhiv u Splitu), kao i popisi bilja, Katalog iz 1828. i 1829. godine je rad botaničara G. Miotta, ipak ključne osobe čitavog vrta. Oni su još jedna potvrda o botaničkom vrtu. Naglašavam, vrta, jer je u početku bio mješovitog tipa, imajući korisne i “ukrasne” biljke i površine za pokuse.

Dakle, nacrt II je novijeg datuma. Nerješeno je pitanje njegov nastanak i autor. Međutim i tu se možemo pomoći postojećih podataka približiti vremenu. S. Piplovic smatra da je vjerojatno autor krajobraznog uređenja parka Giannantonio Selva. Kod toga se poziva na neprijeporno autorstvo objekata, kao i projektiranje parka Giardini publici di Castelo u Veneciji 1808. (8). Sigurno je da je autor nacrta u stručnom pogledu pod venecijanskim utjecajem, odnosno mjestu rada, jer je to venecijanski dijalekt talijanskog jezika, zatim na to ukazuju mjere (Pertiche padovana) natpsi i slično. Očito je da autor sudeći po nacrtu ima osjećaj za prostor, kompoziciju, razigrane scenarije i funkcije vrta u cjelini.

Slika 4. Ulaz u park

Slika 5. Korov osvaja park

Osjećaju se suvremena strujanja u krajobraznom graditeljstvu primjerice lijepo provedeni pošljunčani putevi ili staze pod tratinom (Strade għajnejse – Viali praticelli) ali se utjecaja klasike teško oslobađa. Kombinira se ugodno i lijepo s korisnim, što je odraz racionalizma u Europi. U donjem dijelu su pokusne i uresne plohe, a u gornjem vinograd i uresne površine.

Šetnja vrtom, kasnije parkom Garanjin sigurno je bila vrlo ugodna i edukativna, pogotovo kada je obogaćen starorimskim spomenicima (lapidarij) i drugim sadržajima.

Dakle, zaključak je u svakom slučaju da je nacrt II rad osobe s osjećajem za prostor. Točno utvrditi tko je autor, trebalo bi brojne komparativne analize crteža i rukopisa koje u ovom trenutku prelaze naše mogućnosti. Vjerojatno autor nije ni G.Miotto. On je došao 1805. godine u Trogir, kada su braća Garagnin s njim ugovorili rad u vrtu ("giardiniere botanico") (9), koji je Luka toliko požurivao.

Sve to potvrđuje njegov nastanak krajem 18. stoljeća, kada Garagnin kupuje zemljište od Dragozzovih (10) i Luka se vraća u Trogir 1797. godine. Pretpostavljamo da je G. Miotto došao kada je vrt bio isplaniran i uobličen. Otvoreno je dakle pitanje autorstvo projekta. Sudeći po kvaliteti crteža, ipak je to radila nevješta ruka koja je nezgrapno prezentirala

Slika 6. Antički sarkofag

Slika 7. Bunar prijeti neopreznim posjetiteljima

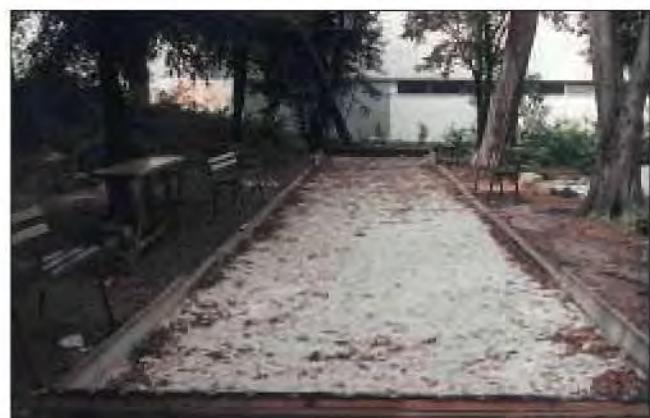
jednu sjajnu ideju. Da li je to Ivan Luka Garagnin, jer sudeći po njegovom znanju i interesu on bi to mogao biti, a nije isključen ni G. Miotto.

Ne zna se točno što je I.L. Garagnin mlađi (1764. – 1784.), brat Dominikov studirao, odnosno diplomirao. H. Morović (11) navodi da je studirao ekonomski znanosti u Veneciji i Miljanu, a D. Bužančić: "Bio je čovjek visoke kulture, u prvom redu prirodoslovac i agronom (12). (Sličnog mišljenja je i I. Dellale: Trogir – vodič 1936.). U svakom slučaju jedan i drugi fakultet poticajni su za njegov rad.

U parku koji je u početku bio vrt (orto) obavljao je brojne pokuse na uzgoju poljoprivrednog bilja.

Današnje stanje nekadašnjeg vrta dosta je izmijenjeno. Ovdje nećemo ulaziti u promjene nastale kao posljedice vremena, što je neizbjježno, već od zanemarenosti koja se mogla ako ne izbjegći, bar ublažiti. Od nekadašnjih aleja i puteva ostali su samo ostaci koji daju naslutiti njegovu ljepotu. Čak su porušeni i građevni objekti, osim vrtlarove kuće koja je devastirana (ožbukana i zatvorena plastičnim roletama) i konjušnice danas knjižnica i kafić. Mnogi antikni spomenici su odneseni. Ono što je ostalo danas, a nije se moglo uništiti je južni umjetni humak širine 15 x 10,5 m, visine oko 2 m, na kojem su rašte veliki bilobor (*Pinus halepensis*).

Sjeverni brežuljak postoji u nacrtu II pod oznakom G. (Brežuljak za zaštitu) doduše u nešto izmijenjenom stanju. Brežuljci su izvan jednog i drugog nacrtu i što je bitno, oni sigurno utječu ne samo na izgled, već dijelom i namjenu vrta. To vrijedi i za brojne antikne skulpture te kao i glorijet u jugozapadnom dijelu, jer kada su one postavljene sigurno je prestao biti pokusni vrt. Vjerojatno je humak izgrađen u vrijeme izgradnje vrta, možda od zemlje nastale prilikom iskopa bunara, dok su rimski spomenici postavljeni postupno kako su nabavljeni. Ivana Luku Garagnina imenovala je 1805. godine Vlada za Dalmaciju i Albaniju za prvog konzervatora ovog područja (14). Unoseći postupno spomenike u vrt gradeći zemljane humke, mijenjajući namjenu i oblik on prelazi u **park engleskog vrtnog izraza**.

Slika 8. Igralište za balote

To je prvi takav park u južnoj Hrvatskoj – Dalmaciji, prvi raskid s tradicionalizmom. Jer tu se nalaze njegovani putevi i staze, umjetni brežuljci, zbirka (lapidarij) kamenih antiknih spomenika, odgovarajući sadržaji: objekti, koji su također rađeni u duhu engleskog klasicizma, a kojega je G. Selva usavršavao u Engleskoj, (15) zatim travnati i pošljunčani puteljci i slično. Dakle, to je naš primorski krajolik. Umjesto tratine imamo vinograd, zatim umjetne brežuljke, a sve je to naša priroda. Doduše donji dio (južni) nije takav bar u nacrtu, već je prilagođen potrebama vrtnih pokusa. Ali se ugodaj parka nadoknađuje cvijetnim lijehama, travnatim putevima i drvoređima koji uokviruju pokusne plohe. Izgradnjom zemljanog humka, a i postavljanjem antiknih spomenika, posebice glorijeta, sigurno je da ovakva organizacija nije mogla postojati, pa je lako moguće da su pokuši obavljeni i nastavljeni dijelom i izvan vrta, za što postoje određene naznake, a park postaje mjesto za odmor uz postupno gubljenje puskne namjene.

Za rad u vrtu Luka Garagnin dovodi stručnjake i kvalificirane radnike iz Italije. U početku je to već navedeni Miotto, 1805. godine, a potom vrtni radnici.

Postoji ugovor iz 1814. godine između Angela Tossau, zvanog Lorencin, stanovnika Venecije, rođenog

Mormora i Dominika Garagnina. Ovaj se obvezuje da će raditi s obitelji zajedno u vrtu i drugim posjedima (16) (jer Garagnini su imali ogromna imanja). U DAS-u se čuva ugovor iz 1850. godine, sklopljen između Ante Fanfogne i Luigia Cambiaghni iz Ancone d' Adda od Milana, kojim se L. Cambiaghi obvezuje održavati vrt (17).

S obzirom da je Ante Fanfogna značajan (18) za stalnost održavanja vrta osvrćemo se na njegov rad. Kako bismo pojasnili navest čemo da je loza Garanjini ostala samo na Lukinoj kćeri Katarini s kojom se oženio Ante Fanfonja, uvezši njezino prezime, a sačuvavši svoje. Od tada postaje obitelj Fanfonja – Garanjin.

Zlatno doba vrta ipak je u doba G. Miotta. Što je Miotto bio po struci ne znamo, ali sudeći po postojećim i navedenim dokumentima iz DAS-a, ponajprije Catalogus plantarum iz 1828. i 1829. godine, svakako je odlično poznavao botaniku pa ga možemo smatrati botaničarem, iako nemamo potvrde da je završio školu. S obzirom da je rođen u Padovi, a umro u Trogiru 1838. god. (13) moguće je da je radio u poznatom i najstarijem na svijetu botaničkom vrtu u Padovi, u kojemu je djelovao i naš botaničar i hortikulturac svjetskoga glasa Robert Visiani, doduše znatno kasnije

Slika 9. Vrtlareva kućica preuređena za stanovanje

Slika 10. Libanonski cedar (*Cedrus libani*)

(počinje radom 1837. godine) koji je preminuo 1878. godine u Padovi a sahranjen u Šibeniku (19).

Listajući tiskani napis o R. Vissianiu u navedenom broju "Hortikulture", osjeća se sličan stil pisanja, problematika i način obrade bilja. Dakle G. Miotto je vjerojatno radio u padovskom Botaničkom vrtu na pokusima s biljem, gdje je stekao veliko iskustvo (normalno, to treba provjeriti). Takav stručnjak potreban je ambicioznom Luci Garagninu. O njegovim pokusima postoji određena dokumentacija, iako je velik dio izgubljen. Tako postoje u DAS-a zabilješke o drvenastom bilju, cvijeću mirišljavim travama posijanima u vrtu pokraj obale, u ožujku 1802. Bilje je pisano talijanskim nazivima: karanfil, đurđica, vrtne ljubičice, tagetes, kanforovac, cinija itd (20). S obzirom da je Miotto došao u Trogir 1805. godine, ove pokuse je vjerojatno izvodio Luca Garagnin. Da su pokusi rađeni baš ovdje, dokaz je "posijanim u vrtu pokraj obale" (terraferma), a za travanj navodi preciznije "ispod kasina".

Postoji slična zabilješka o sjetvi u travnju. Ovdje se uz sezonsko cvijeće spominje: mimoza pudica, hibiscus, carma ... O bilju se vode pažljiva zapažanja i zabilješke.

O. *Lolium perene* – engleskom lјulju piše: Odgovaraju mu zemljista pognojena i vlažna. Sije se u jesen, a

Slika 11. Konopljika (*Vitex agnus-castus*)

može se kosi u mjesecu lipnju, a zatim se kosi tri ili četiri puta u sljedećih šest godina (21).

U vrtu je godine 1821. posađena *Indigofera tinctoria* – *L. indigofera*, praćen je njen razvoj i vodile su se bilješke.

Indigofera se užgajala u Aziji i Egiptu, a od nje se dobija indigo. Kako se isti uvozio u velikim količinama u zemlje austrijske monarhije, pristupilo se ispitivanju mogućnosti uzgoja u Dalmaciji. Sjeme se dobivalo posredstvom egipatskog konzula u Trstu (22), zatim su obavljeni pokusi za uzgoj švedske repe 1927. godine, a 1928. godine, kineskog duda (*Morus sinensis*) (23). Interesiranje za vrt – park prelazi granice Trogira. Prilikom posjete Dalmaciji, razgledao ga je i austrijski car Franjo I, 1818. god. (vjerojatno ne samo iz estetskih pobuda) zajedno sa čuvenim botaničarom F. Partenschlag Ladermayerom, saksonski kralj Fridrik August, 1838. god. ...

Nama je posebno zanimljiv vrt radi razvoja poljodjeljstva i Dalmacije, čemu je težila Vlada za Dalmaciju, tada u Zadru. Zanimljivo je da Garagnin daruje uresne biljke tadašnjem guverneru Dalmacije generalu Welden, botaničaru amateru, koji u Zadru podiže prvi gradski perivoj (danas Dječji park) 1828. g. na bastionu Grimani i šalje mu katalog biljaka užgajanih u vrtu (24).

Pretpostavlja se da je Garanjinov perivoj utjecao i na gradnju perivoja obitelji Vitturi u Kaštel Lukšiću, koji je sudeći prema katastarskim podacima nastao znatno kasnije (1830. godine uknjižen je kao vinograd, maslinjak, voćnjak, crkvenog vlasništva u najmu) (25).

Međutim, prijateljstva i ženidbene veze obitelji Garagnin i Vitturija vuku duboke korijene, što je i shvatljivo. On (Vitturi stariji) je u više svojih djela napisao posvetu Ivanu Luci Garagninu starijem, splitskom nadbiskupu (26):

- Michieli Vitturi, Radoš Antun br. 442, VIII e 6. Sciolti del caro Rados Antonio Michieli Vitturi all? ... Cio (nomi Luca Garagnin)
- Nel solenne tresparto del corpo del ... San Domino – Componimenti poetici umiliati. ... all .... mons. Gio (nomi Luca Garagnin).

Slika 12. Konjušnica danas kafic

Primjerice, kod osnutka Agrarne akademije u Kaštel Lukšiću 1789., značajne ustanove za unapređenje poljoprivrede Radoš Antun Michelli Vitturi je njen osnivač i predsjednik, a Ivan Luka Garanjin (mladi) njen član, osnivač i cenzor (27).

Vjerojatno, vrhunac Garanjinov vrt doseže 1829. godine. Tada G. Miotto popisuje bilje u vrtu kao i 1828. godine i dostavlja generalu Weldenu.

U vrtu nalazimo 359 biljnih vrsta i odlika stablašica, grmova, polugrmova, ruža, sezonskog cvijeća, trajnica, trava, sukulentica.

Obrada ovog materijala ponajprije je predmet botaničara. Mi ćemo navesti samo neke stablašice i grmove. Neke od njih su vjerojatno tada prvi put uzgojane u našim krajevima. Na temelju pokusa iz 1802. park Garagnin – Fanfogna možemo smatrati prvim botaničkim vrtom u Hrvatskoj, starijem od zagrebačkog oko 87 godina. Inače vrt je u katastru (28) 1830. uknjižen na Dominika Garagnina pod naslovom – orto d' erbaggi con frutta (povrtnjak s voćkama).

Godine 1838. umire G. Miotto, a 1841. godine i Luka Garagnin, a dvije godine kasnije i brat mu Dominik. Vrt tada preuzima Ante Fanfogna. On 1850. godine, sklapa ugovor sa Luigi Cambiaghi za rad u parku (29).

Postoji dio vrlo pedantno vođenih dnevnika vrta s prihodima i rashodima, popisom radnika i njihovom zaradom, u vremenu 1851- 1972. godine. Vjerojatno su ovi radnici korišteni i za rad na ostalom imanju.

Iz tog vremena je i zahtjevnica za nabavkom sjeme na javora – *Acer pseudoplatanus*, *A. platanoides*, *A. campestre*, *A. sacharinum*, breza – *Betula alba* i *B. albus*, grabovi *Carpinus* sp., crni orah. *Juglans nigra*, *Quercus rubra* – crveni hrast, bagrem *R. pseudoacacia*, razni borovi *Pinus* sp., ariš – *Larix europaea*, tuja *Thuja occidentalis*, *Populus* sp., topole razne itd., vjerojatno za uzgoj sadnice za kasnije pošumljavanje. Sve nas upućuje da je i L. Cambiaghi bio školovan vrtlar, odnosno botaničar, poput njegovog prethodnika G. Miotta. Dnevnići o radovima u vrtu brižljivo se vode.

Obitelj početkom XX. stoljeća siromaši i daje u najam čestice zemlje i kućicu (dokumentacija u DAS-u). U ugovoru iz 1925. godine jedinom dokumentu na hrvatskom jeziku konte Šime Fanfonja iznajmljuje općini Trogir dio vrtu od 200 m², kako navodi za rasadnik

stabala, u trajanju od godine dana, koji naknadno produžuju za još dvije godine. Najviše ih je pogodila vinjska kriza u Dalmaciji, pa su zbog novca počeli prodavati i dragocjene knjige.

U nastaloj državi SHS, a potom Jugoslaviji, agrarnom reformom izgubili su mnoge posjede u Dalmaciji. Što je tada bilo s parkom ne znamo. Sigurno je došlo do napuštanja botaničkog i pokusnog dijela, moguće već za Ante Fonfogne – Garagnina.

Međutim, I. Delalle u vodiču iz 1936. godine, pišući o parku navodi: "Izvan grada ova obitelj ima krasan perivoj (park) iz konca XVIII vijeka, jedan od najljepših tipičnih starih parkova u Dalmaciji. Njegov utemeljitelj Ivan Luka Garagnin, nećak nadbiskupov, poznati natuhalista i agronom. Uveo je svinjogojstvo i pčelarstvo. Napisao je više rasprava o poljodjelstvu i bio je duša Georgičkog poljoprivrednog društva u Kaštelima. Park Garagnin – Fanfogna uređen je po uzoru rimskega parkova Borghese, Doria, D' Este. Osim stotina raznih vrsta palma i tropskog bilja posjeduje aleje čempresa, ukrašene su rimskim stupovima, žrtvenicima, sarkofazima, kipovima, zdencima i česmama. Lijep je reljef Pana ili Silvana. Jedan stari rimski miljokaz. Na zidovima su umetnuti fragmenti rimskih nadgrobnih spomenika, ovijeni bršljanom, pa ovaj kutić naliči muzeju pod otvorenim nebom. U Divuljama je bio zamišljen jedan park i ogromne zgrade za gospodarstvo i poljodjelsku akademiju, prvu u Dalmaciji. Ostala je samo jedna mala zgrada, nalik hramu u klasicističkom stilu Paladija, i nasadi lovora i mirte (30).

Ovdje se prvi put spominje perivoj (park), dakle, vrt je nestao. Ostalo je samo ukrasno bilje, tada oko stotinu vrsta palmi i tropskih vrsta (što je sumnjivo). Stariji Trogirani se pak sjećaju da je u njemu stalno bio po koji vrtlar.

Nakon Drugog svjetskog rata park je društveno vlasništvo Općine Trogir. U stalnom propadanju je, a sada praktički totalno zapušten. Tu i tamo obavljaju se povremene neprostudirane i time štetne intervencije. Rješenjem Republičkog zavoda za zaštitu prirode broj 103/14-1962. g. zaštićen je u svojstvu zaštićenog objekta prirode kao spomenik prirode – vrtne arhitekture, ali devastacija nije zaustavljena, danas je stanje katastrofalno.

LITERATURA

1. 7, 22, 23, Piplović, S.: Novi podaci o drevnom perivoju Garagnin u Trogiru Hortikultura 4/1977. g.
2. Rodoslovno stablo DAS - Split
3. 6, 12, 14, Bužančić, D. B.: Počeci zaštite spomenika i sabiranje umjetnina u Dalmaciji. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split 18/1970.
4. 11, Morović, H.: O trogirskoj knjižnici Garagnin – Fanfogna "Vjesnik biblioteka Hrvatske" 1964. g. Književni krug Split 1995.
5. Podatke o obitelji Garagnin koristio sam iz knjige Ekonomsko-politička razmišljanja o Dalmaciji koju je priredila g-dja D.B. Bužančić, veliki po-

- znavalac i istraživač obitelji Garagnin. Nakladnik je Splitski književni krug 1995. g.
- 8, 9. Piplović, S.: Prilog proučavanja parka Garagnin – Fanfogna u Trogiru. "Hortikultura" 1/1976.
  6. Pilović, S.: Rad Luke Garagnina na unapređenju agrikulture u Dalmaciji R. C. Jazu 1978.
  10. Babić, I.: Prilog poznavanja povijesti grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika. Godišnjak za zaštitu spomenika kulture Hrvatske broj: 8-8/1982/1983. Zagreb.
  13. Župni ured Trogira: Knjiga umrlih br. 6/23 – 1847.
  15. Piplović, S.: Arhitekt Giannantonio Selva i klasicizam u Dalmaciji. Zbornik 2 "Peristil".
  - 16., 29. Državni arhiv u Splitu (dalje DAS) 1. Obiteljski arhivski fond Fanfogna – Garagnin, vrt 1/XVIII 1/1.
  17. Državni arhiv u Splitu. Obiteljski arhivski fond Fanfogna – Garagnin vrt 1/XI.
  18. Bužančić, D. B.: La famiglia Garagnin – izvod.
  19. Matković, P.: Robert Visiani, nadahnuti hortikulturni stvaralač. "Hortikultura" 3/1978.
  20. DAS: Obiteljski arhiv fon Fanfogna – Garagnin vrt 1/II.
  21. DAS: Obiteljski arhiv fond Fanfogna Garagnin vrt 1/XXIII.
  24. Petricioli, M.: Perivoji i vrtovi u povijesnom razvoju Zadra. "Hortikultura" 3–4/1986.
  - 25, 28 Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju – Split.
  26. Muzej grada Trogira – knjižnica Garagnin.
  27. Omašić, V.: Osnivanje agrarne akademije u Kašteli Lukšiću 1978. godine i početak njenog djelovanja. Mogućnosti II/1970.
  30. De la le, I.: Trogir – vodič, 1936. godine.

SUMMARY: Garanjin Park is the most valuable landscaping achievement in Dalmatia in the 19th century. It was designed in the early nineteenth century and served as a venue for plant experiments as early as 1802. For this reason it can justifiably be considered the first botanical garden in Croatia.

With time, plant experiments were abandoned. Roman stone monuments from nearby Salona were brought to the park, artificial hillocks were erected and it became the first English-style park in this area. Its importance as a botanical garden is due to experiments with plants not previously raised in Dalmatia, conducted with the goal to promote the neglected Dalmatian agriculture. All this made the park an indispensable sight to be visited by many dignitaries.

Today, the park is totally neglected and devastated. The plants are destroyed for the most part. Of the earlier 359 species only some fifteen species have survived. The buildings are either destroyed or in a better case, devastated. Its regeneration will be complex and difficult. Why is the park neglected?

The answer lies in ourselves: we do not look upon gardens and parks as products of creative thought, the highly complex and ingenious aftermath of human expertise and culture combined with nature and long-lasting expert care, but as an improvisation and a supplement to architecture.